

3 — TÜRKİYE'DE HEMŞİRELİĞİN TARİHÇESİ VE GELİŞİMİ

“Türkiye Hemşireler Sendikası Semineri”nde bir tarihçe yapmak üzere sayın Eren Kum’un teklifi üzerine bana da programda yer verilmesini memnuniyetle kabul ettim. Çünkü Türk tarihinin, medeniyet müesseselerinde yerini ve hizmetini belirtmek en büyük meslekî gayemdir. Bu konu ile iki bakımdan meşgul oluyorum. Yurdumuzda eski sağlık kurulları binalarını kamu oyuna tanıtmaq ve bunların tamiri ile yeni ihtiyaçlar için kullanılabilmesini sağlamak, diğer taraftan da Türk kadınlarının bu kuruluşlardaki yerini belirtmek. İşte bu iki hedef bana her vesile ile tetkikler yapmamı sağlıyor.

XVI. yüzyılda büyük Türk hükümdarı Kanunî Süleyman :

“Halk içinde muteber bir nesne yok Devlet gibi,
Olmaya Devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi.”

demiş. Türk edebiyatında meşhur olmuş bu satırların anlamı her zaman, her yerde hiç önemini kaybetmemiştir.

İnsanları sıhhatte yaşatmak ve hastalıklardan korumak ve kurtarmak için insanoğlu varolduğu günden beri hep uğraşmıştır.

Tıp sahasında bugünkü neticeleri gözönünde bulundururken, tarih bunun zaman içindeki gelişmelerini incelemek mecburiyetindedir. Çünkü bir mesleğin ulaştığı seviyeyi, daima daha iyisine ve müttekâmiline doğru götürmek için, insan topluluklarının uğraşma dileği ve mecburiyeti vardır. İşte bunun içindir ki, eğer geçmişin safhalarını bilirsek geleceğin ilerisine yönelebiliriz. Bu sözlerimin sadece tarihe önem vermek için olmadığını takdir edersiniz.

Konumuz “Türkiyede Hemşireliğin tarihçesi ve gelişimi”. Coğrafi bölgemiz sınırlı olmakla beraber, bu konuyu yine de iki yönden ele almak icabediyor :

1 — Dünya milletlerinde bu mesleğin kısa tarihçesi,

2 — Türkiye’deki durumu.

Hemşirelik mesleğinin bugün tıp dünyasının en önemli unsurlarından biri olduğuna şüphemiz yoktur. O halde hemşireliğin tarihi tıp tarihinden ayrılmaz sanırım. Şöyle ki, Tıp ilmi en eski çağlardan beri, denemeler,

araştırmalar ve bunlardan neticeler çıkarmak isterken, kendisine yardımcı olabilecek kısımları ihmal etmemiştir ve edemezdi.

Hastalıklardan korunma, kurtarma ve tedavi, tıp ilminin konusu olduğuna göre, bunda çalışacak kimselerin bilgi ve pratik tecrübeleri önemli yer işgal etmektedir. Aile içinde ve cemiyet hayatında tedaviye muhtaç olan fertlerin bakım ve sıhhate kavuşması için, ilk şefkate dayanan itina, kadınların ilgisi ile doğar. Bu anadır, kardeştir ve eş-tir. Bu hal bugün böyle olduğu gibi, dün de ve en eski çağlarda da aynı olması tabii karşılanmalıdır. Bu itibarla, ailede ve çevrede hastalara yardım ve bakım kadınların ilk aslî vazifesi arasına girmektedir. Fakat nerede olursa olsun bu ilk çağlardaki bakım, ilkel ve ampirik tedaviden ileri gidememiştir. Her kavimde dinî inanışların müspet tesiri olduğu gibi, bilhassa iptidaî kavimlerde sihirle tedavi gelenekleri yer almıştır.

Fakat tıp bir ilim haline gelmiye başladığından beri hasta bakımı evlerden hastanelere intikal etmiştir.

Bilindiği gibi, hastane, hekimi, aletleri, ilaçları ve yardımcı-larıyla birbirine bağlı bir bütün olarak çalışan kuruldur. Bu kuruluştaki hemşireliğin çok büyük ve önemli bir yeri vardır. Bu şerefli ve çok fedakârlık isteyen mesleğin ve modern hemşireliğin kuruluşu "Florence Nightingale" ismine bağlanır. Bu da mesut bir tesadüf eseri, bizim memleketimizde başlamıştır. 1854-56 Kırım savaşı yaralılarının bakımı, Üsküdar'daki hastaneye çevrilen Selimiye kışlasında "Fenerli hemşirenin" şefkatli nezareti altında olmuştur.

İngiliz basını bu savaş olaylarını günü gününe kamu oyuna bildirmek için havadis verirken, halk içinde harb zamanı psikolojisi hük-münü sürmektedir. İşte bu Kırım harbi, asrın yeni bir mesleğine modern hemşireliğin doğuşuna vesile vermiştir. Kadın, şefkati ve analık vasıf-larının kendisine verdiği tabii bir içgüdü ile, ailesi içinde daima hastaya bakıcı olmuştur. Fakat, bunda bir kalbin rikkati rol oynar. "Florence Nightingale" adı sadece bir kalbin hassasiyeti ile olmamıştır. Onda, İngilizlerin dediği gibi "Not to her heart, but to her head." Onun sadece kalbi değil, kafasında bu mesleğin doğuşuna sebep olmuştur. 12 Mayıs 1820 yılında aristokrat bir aileden doğan "Florence" için hayat, her asıl İngiliz kızına hazırlanmış bir hayat tarzı idi. O, bu gelenekler içinde hiçbir maddî geçim kaygusu düşünmeden yaşıyacak, aristokrat kaidelere uyduğu nisbette, ömrünü geçirecekti. Florence, doğuşunda hazır bulduğu bu hayata razı olsa idi, onun doksan yıllık ömrü, başka Florence adları

gibi sadece “Nightingale” ailesinin bir ferdi olarak kalırdı. Bu böyle olmamıştır.

Florence iyi ve geniş bir öğrenimin çemberinden geçerken, onda bir takım soruların cevabını bulma kaygusu belirmişti. O, bu klâsik kültürün fayda tarafını aramıştır. O’nu ilgilendiren kendi müreffeh muhiti değil, zavallıların, hastaların derdine çare bulma, yardım etme fikri ve bunu nasıl tatbikata koyabileceğini düşünmektir. O devrin hastanelerindeki hemşirelik, en hoş görülmeyen işlerden biri olarak telakki edildiğinden Florence’ın babası, kızının bu isteğini duyduğu zaman dehşet içinde kalmıştır. O, yalnız babasının değil, aristokrat muhitin de menfi tepkisi ile karşılaşmıştır. Fakat bütün bu tepkiler ona, bu fikrini tatbikata koymak için bir hız vermiştir. Ana ve babasının üzüntü ve endişelerini ise, aile isimlerini şerefle tarihe maledecek bir hizmette bulunmakla gidermiş oluyordu.

Bugün “Florence Nightingale” modern hemşireliğin kurucusu olarak bütün dünyada saygı ile anılan ve hayatı hakkında ciltlerle kitap yazılan, büstleri yapılan bir şahsiyettir. Fakat onun, bu hayat hikâyesinde asıl önemli devri Kırım savaşı yılları (1854-56) esnasındadır. Onun en câzip ve güzel resimleri Üsküdar’dadır, ve bu vesile ile İstanbul’umuzun bu köşesini cihana tanıtır. “Florence Nightingale” Selimiye’nin koruyucu meleği olmuştur. Ona harp yaralıları “Fenerli kadın” (hemşire) ismini vermişlerdir. “The Lady With The Lamp”. Çünkü, büyük Selimiye kışlasının harp yaralıları için hastaneye çevrilen oda ve koridorlarında, feneri ile sessizce dolaşan ve hastalara bakan “F. Nightingale” gördüğü hizmet dolayısıyla bu savaşın belirli ve şöhretli bir siması olmuştu. Selimiye’nin kendi çalıştığı kısmın, ince bir dikkatle ve ölçülerini de koyarak çizdiği plânı bugün Londra’nın bir kütüphanesinde (Fauwcett) en değerli bir belge olarak muhafaza edilmektedir. Bu plânın yayımlandığı kitaplarda, onun Selimiye’deki resimleri bize bir asır önceki İstanbul’umuzu aksettirmektedir. Burada, “Florence Nightingale”in, Boğaziçini, Selimiye’nin ince sütunlu balkonundan seyretmekte olduğu görülür.

Yine Florence’ın silueti, minarelerimizin arasında görülmektedir. Onun kandil taşıyan eli, harp yaralılarının yataklarının başı ucunda şifa vermek için uzanmaktadır. Florence’ın bu hastahanedeki mevcudiyeti harp yaralılarına sulh meleği gibi görünmektedir. Her inleyen yaralıya kendi anasının, karısının ve kızının şefkatli yüzlerini hatırlatmıştır. Onun bu hastanede sadece bulunuşu dahi, yaralıların

mâneviyatını yükseltmiye ve maddî acılarını dindirmeye yeter sayılmıştır. İşte bu hizmet senelerinde Florence'ın asıl yüzünün çizgileri fazlalaşırken, o insanlık için lüzumlu olan bir mesleğin anası olmuştur. F. Nightingale Kırım Savaşı, Selimiye hastanesi olmasa da İngiltere'de başlamış olduğu bu işi şüphesiz devam ettirebilirdi. Fakat, daha ziyade kamu oyunu bu savaşın verdiği heyecanlı hassasiyet ilgilendirmiştir. O, İstanbul'dan yazdığı haberlerle İngiliz basınına en çok meşgul etmiş, hekimlerle olan münasebetleri sıklaşmış ve bizzat İngiltere İmparatoriçesi Viktorya'nın resmî ilgisini temin etmiye muvaffak olmuştur.

Bu itibarla "Florence Nightingale"nin İngiltere'ye 1855'te dönüşü tarihî bir hâdise telâkki edilmiştir.

İşte, bu prestij üzerinedir ki, onun bundan sonraki hizmet yıllarında muvaffakiyeti cihanşümul bir mahiyet almıştır.

"Florence Nightingale" İngiltere'de ilk Hemşire okullarını, bu maksatla kursların açılmasını sağlamıştır.

2 — Türkiye'deki duruma gelince :

Bugün bizde de modern ve yüksek dereceli hemşirelik okullarının önemle üzerinde durulmaktadır. Bu şerefli ve insanlık için faydalı meslekte yetişen ve vazife gören hemşirelerimizin bilgi ve şefkati hastanelerimizin bu önemli eksikliğini tamamlamaktadır. Bu mesleğin diğer medenî milletlerde olduğu gibi bizim memleketimizde de geniş imkânlar sağlanarak gelişmesi elbette çok lüzumludur ve bu maksatla açılmış olan okulların faaliyetini şükranla karşılarız.

Şimdi bu konuda yurdumuzun tarihî devirlerinden bazı örnekler üzerinde durmak, Türk medenî eserlerini hatırlamak için de faydalıdır sanırım.

Orta çağ, Garp aleminin için bir duraklama ve skolastik devirdir. Şark aleminin için ise bazı bakımlardan bir gelişme devri sayılabilir. İslâmiyeti kabul eden Türk kavimleri bu çağda Önasya denilen ve Mısır'ı da içine alan bölgelerde devletler kurmuşlar, ve bilhassa medenî eserler vücuda getirmişlerdir. Bu devirdeki Türk akınları sonunda ya eski tarihî şehirlere veyahut da askerî maksatlarla ve ekonomik zaruretlerle yeniden kurulan beldelere yerleşmişlerdir. İşte bu şehirlerin başlıca binaları arasında Şifaiye adını verdikleri hastaneler de bulunmaktadır.

Bu devirlerde Türk ülkelerinde, tıbbî konular ilmi esaslara bağlanmış, hekimler, cerrahlar yetişmiş ve hastaneler, Tıp medreseleri

inşa edilmiştir. Bilhassa Selçuk devrinde, tababete çok önem vermek lâzım geldiğine inanılmıştır. Çünkü kara yollarında uzun mesafelerde kervanlarla ticaret yapmak mecburiyeti, bir takım sarî hastalıkların yayılmasına sebep oluyordu. İşte gerek karantina ve sıhî kaidelere riayet ve gerekse hastalıklar esnasında yardımı kolaylaştırmak için, hekimlerin iyi yetişmiş ve bilhassa adetlerinin fazla olması gerekiyordu. Bu sıralarda yetişmiş olan hekimlerin kültürlü ve müreffeh yaşayan insanlar olduğu anlaşılıyor. Esasen sıhî teşkilâta ait olan bu binalar, 6 asırların refah devrinin örnekleridir. Zengin vakıflarla idame ettirilen, bu sıhî müesseseler, hem Türk devlet teşkilâtında yer almış ve hem de hayırsever Türk büyüklerinin birer şefkat yuvası olmuştur. Aynı zamanda bu sıhî müesseseler şark âleminin birer Tıp mektebi halinde idiler; nazari bilgiler yanında tecrübeye dayanan tababete önem verildiği de yanyana yapılan binalardan anlaşılıyor. Kayseri Şifaiyesi gibi.

Bu kısa açıklama ile görülüyor ki, Orta çağda Türk kavimlerinde, vesikaları az olmakla beraber, Tıp sahası tetkik edilmiye değer bir konudur. Şimdi hastane ve Tıp kurullarından ve bilhassa Türk kadınlarının vakıflarıyla yapılan binalardan bahsedeceğim.

Bu devirde Türkiye sınırları içindeki Selçuk devri hastaneleri ve kaplıcalarından ayakta kalabilenler ondört tanedir. Bunlardan dört tanesi ise kadınların kurdukları eserlerdir. En eskisi (1206) Kayseri'deki "Gevher Nesibe"nin yaptırdığı şifaiyedir. Halk arasında "Çifteler Medresesi" adını da taşıyan bu yanyana iki binadan biri, nazari tıp bilgileri öğreten, diğeri ise hastaların tedavi gördüğü yer olarak inşa edilmişti. Yalnız tarihî belgelerimizin noksanlığından kitabesinde "Gevher Nesibe" adını taşıyan bu tıp kurulunda hastaların bakımında kadınlar da vazifeli miydi, onu bilmiyoruz.

Şimdiki bilgilerimize göre Kayseri Şifaiyesi için kitabesinden gayri en mühim yazılı vesika, Anadolu Selçuk devri hekimlerinden, Zeki oğlu Ebubekir Sadr-ı Kunevi'nin şiir ve mektuplarıdır.

Yazdığı mektuplardan birinde biricik oğlunun hastalığını ve ölümünü şöyle anlatır :

"Âlemi süsleyen reyleri üzerine arz olunur ki; Perşembe günü şehre geldiğimde Abdürrahim'i bir halde buldum ki; devletimizin kötülüğünü istiyenlerin nasibi ve siz hazretin düşmanlarının hissesi olsun. Üç gün oluyor ki zatülcembe tutulmuştu, kuvveti mevcut oldukça maraz maddesini defediyordu. Cuma gecesi, buhran gecesi idi, kuvveti

iyice düşmüştü. Her ne kadar biraz balgam çıkarmak istemişse de, tabiat yardım etmedi. Gerçi ben, hastalığı kusup çıkarmağa muktedir olması için kuvvetini arttırmaya çabalamışsam da bu olmadı. Çünkü kabiliyeti yoktu. Hemen gece ebedilik evini durak olarak seçti.” diye anlattıktan sonra yüreği yanık bir baba olarak arabî ve farisî beyitler koyuyor ve nihayet şu hükme varıyor : “Ölüme deva bulmak her hekimi yormuş, âciz bırakmıştır”

Mektup nesir ve şiir olarak, dert yanarak, oğluna acı duyarak devam etmektedir ve bir baba olarak derdini dökmekle teselli aramaktadır. Bu yazıları bırakan Selçuk devri hekimi Ebubekir'in, Kayseri Şifaiyesinde resmî sıfatı hastane başhekimisi olduğu anlaşılıyor.

Bu binayı ilk 1946 yılında gördüğüm zaman bir makalemde şöyle kaydetmişim : “Bugün harap bir halde olan bu eserler ecdadımızın medenî varlıklarının birer imzası gibi durmaktadırlar”. Bunun temizlenmesi için o zamanki mahallî otoritelerden ricada bulunmuştum.

O tarihten sonra, Millî Türk Tıp Birliği kongresinin İzmir'de toplandığını gazetelerden okuduğum zaman, başkanlığa 27 Eylül 1954 de şu telgrafi çekmiştim :

“Tıp kongresinin toplantısı vesilesiyle sayın üyelere bu dileğimin duyurulmasını rica ederim.

1956 yılı, Anadolu'da en eski Selçuk Tıbbiyesinin kuruluşunun yediyüzellinci yıldönümüdür.

Kayserideki Şifaiye medresesinin bu yıldönümü vesilesiyle restore ettirilmesine teşebbüs edilir ve büyük bir Tıp Kongresinin aynı yerde toplanması kararlaştırılırsa, millî tarihimizin şerefli bir yılı kutlanacağı gibi, bu değerli eski şifa yurdumuzu bütün Tıp âlemine tanıtmak fırsatı da elde edilecektir.”

Kongrede bulunan Sağlık ve Sosyal yardım bakanı Dr. Behçet Uz'dan bu konu için yazdığım mektuba şu cevabı almıştım :

“Mektubunuzu aldım. Çok enteresan bulduğum “Cumhuriyet”teki yazınızı da dikkat ve zevkle okudum. Kayseri'deki Şifaiye medresesini bizzat gezdim. Restore edilmesinin ve bütün tıp âlemine tanıtılmasının çok yerinde bir hareket olacağına inanıyorum. Bu mevzuda Maarif Vekiline de rica edeceğim. Yalnız, tamir keyfiyetinin mühim bir paraya mütevakkıf bulunması ve iki sene içerisinde ikmal edilemeyeceği gözönünde bulundurulursa, 1956 yılında Şifaiye medresesinde Millî Tıp

kongresinin akdi imkân dahilinde olmayacağı gibi, Kongre heyeti umumiyesi, XVI. devrenin de İzmir'de akdine karar vermiş bulunmaktadır".

Ankara, 11 Ekim 1954

Bu bina hakkındaki ilgim yıllarca devam etti. Bu esere karşı sürekli ilgimin başlıca sebebi, bu tesisi harap durumdan kurtarmak olduğu kadar, aynı zamanda kendi memleketimizde ve yabancı ülkelerde bu medeniyet eserimizi yazılarım ile tanıtmaktı*.

Gevher Nesibe Şifaiyesi bugün tamamen restore ve tamir edilmiştir. Ancak bildiğime göre bu bina henüz bir hizmete tahsis edilmemiştir. Meselâ bir hemşire okulu veya çocuk polikliniği olarak kullanılması ne kadar yerinde olacaktır**.

Bundan başka Selçuklular devrinde Anadolu'da bulunan diğer tesisler de şunlardır: Divrikte Turan Melik Şifaiyesi (1228 /H. 622); Kütahya'da Yoncalı Ilıcada Ramazan kızı Gülümsen'in (1233 /H. 631) kaplıca binası. 29 Ekim 1967 de, yani bu sene tekrar oraya gittim ve kitabesini aynen yazdım. Kitaplarda Gülsüm diye geçen bu isim aslında "*Gülümsen*" dir.

Bu halk kadınının bir kaplıca inşa ettirerek kitabesine adını yazdırmış olması ve bilhassa isminin *Gülümsen* olması ayrıca üzerinde durulmaya değer. Bu ismin de bugünkü sağlık kurullarımızdan birine verilmesi çok yerinde olur sanırım.

Kütahya Yoncalı Hamamının giriş kapısı üstündeki kitabedir:

- 1 — Fi eyyamı devletissultan
- 2 — El azamu zıllullahi filâlem
- 3 — Aleddünya veddîn
- 4 — Ebulfethi Keykûbad bin Keyhüsrev Refellah
- 5 — Niyetû teşessefe bî-imari bilhayat
- 6 — Elhatunu el ecellû el Kebizatü *Gülümsen* bintü
- 7 — Ramazanû elhacibû fî Senetin ahadûn eu selerine ve sitte nietin.

* Information Unesco, Paris 2, II, 1962. Quand les princesses Turques fondaient des hopitaux.

** Bu konferansımı verdiğim tarihte durum böyle idi. Ancak Hacettepe Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın yakın ilgisi ile, bu binalar 20 Nisan 1969 da aynı, Üniversitenin Gevher Nesibe Tıp Fakültesi olarak açılmıştır.

Tercümesi :

Din ve dünya üzerine âlemde Allahın büyük gölgesi Keyhusrev'in oğlu Ebulfethi Keykubad'ın "Allah onun derecesini yükseltsin" saltanat'ı günlerinde 631 senesinde mabeyinci Ramazan kızı büyük ve üstün *Gülümsen* hayat verici imarı ile vilâyetleri şereflendirdi.

Dördüncüsü ise Amasya (1708-1308) Yıldız Hatun Şifaiyesidir ki, Hatuniye adını da taşır.

Selçuklular devrinde inşa edilmiş olan bu şifa yurtlarına dört kadın kurucusunun adlarının yazılmış olması, kadınların sağlık kurullarıyla bizzat ilgilendiklerinin birer örneğini veriyor. Tarihî belgelerimiz, bu devirde kadınlarımızın hemşirelik yapıp yapmadıkları hakkında bizi aydınlığa kavuşturmuyorsa da tabîi bir mantık yürütecek olursak, bizzat kurmuş oldukları bu tesislerde, hastalara veya daha tabîi olarak kadın hastalara kadınların yardım ettikleri ve bakımda bulunduklarını kabul edebiliriz.

Bu dört tesisi bizzat yerlerinde görerek, kitabelerini kopye ederek ve sonra da haklarında bulabildiğim belgeleri toplayarak etüdler yapmış bulunuyorum. Maksadım Türk medenî eserlerini daha geniş tanıtmaktır.

Türk-Osmanlı devrine gelince: Bu zamanda sadece sultanların değil, halk kadınlarının da çeşitli hayır kurumları yaptırdıklarını biliyoruz; okullar, kütüphaneler, hastaneler v.s., Yalnız bunların çoğunun İstanbul'da toplandığını görüyoruz. Burada konumuzu ilgilendirmesi bakımından yazılı bir eserden bahsedeceğim :

Bursalı âlimlerden Ahmed bin Ali Efendi ev işlerine dair 23 kısım üzerine yazılmış "Âdab'ı Menazil" isimli el yazması eserine (1632) kadınların ev ve aile ödevlerini sıralar. Meselâ bir devletin idaresi için beş şartı sıralayan müellif, bunu aile hayatına da tatbik ederek diyor ki:

- 1 — Siyaset edici padişah olması
- 2 — Tabibi hâzık olması
- 3 — Âdil kadı olması
- 4 — Akar su bulunması
- 5 — Mamur pazargâh bulunması, gibi

Bütün bu beş şartın aile ocağında uygulanmasını isteyen müellif, evdeki aile düzenini kadının yapabileceğini, aile fertlerini huyuna suyuna

göre idare etmeyi, akar su için ise evdeki küpün daima su ile dolu bulunmasını tavsiye ediyor. “Tabibi hazık” olması ile de kadın evdeki hastalara bir hekim gibi itina göstermelidir, diyor.

Diğer bir mesele de çiçek aşısıdır. Nisan 1717 de Lady Montague Edirne’den Londra’ya yazdığı bir mektupta şu bilgiyi verir :

“Bu hastalığa ait size birşey nakledeceğim. Herhalde bunu duyunca siz de burada bulunmak istersiniz. Bizde pek umumî ve fecî olan çiçek hastalığı bu memlekette keşfedilen aşılama sayesinde ehemmiyetsiz bir şey olmuş, bir çok yaşlı kadınlar bunu bir meslek olarak yapıyorlar. Aşı için en uygun zaman büyük sıcaklar geçtikten sonra, Eylül ayıdır. O zaman aile büyükleri tanıdıkları aileler içinde çiçek hastalığına tutulmuş kimse olup olmadığını birbirine soruyorlar ve bir kaç aile toplanıyorlar. Bunlar 15-16 aile olunca aşığı yapan kadınlardan birini çağırıyorlar. O da bir ceviz kabuğu dolusu en iyi cinsten çiçek hastalığının aşısını getiriyor. Hangi damarın açılması istendiğini soruyor ve aldığı cevaba göre hiç acı duymadan büyük bir damar açıyor ve iğnenin ucunun alabildiği kadar aşığı buraya koyuyor ve üzerine ceviz kabuğu parçası yapıştırarak bağlıyor. Bu suretle dört veya beş damar açılmış oluyor. Rumlar ise bu aşığı alınlarına, kollarına ve göğüslerine haç şeklinde yaptırmayı âdet edinmişler. Yalnız her nereye yapılırsa yapılsın kaybolmuyor, izleri kalıyor. Onun için meselâ bacaklar veya kollar gibi vücudun kapanan tarafları tercih ediliyor. Aşılanan çocuklar ve gençler sekiz gün kadar oynuyorlar hiç bir şey olmuyorlar, fakat ondan sonra bir ateş başlıyor, iki veya üç gün yatakta yatmaya mecbur oluyorlar. Bu arada yüzlerinde bir iki siville çıkarsa da hiç yeri kalmıyor ve hiç hasta olmamış gibi kalkıyorlar. Yalnız açılan yaralar bu bir kaç günlük hastalıkları esnasında akıntı yapıyor ve hiç şüphe yok ki bu esnada çiçek hastalığının zehirini akıtıyor ve başka taraflara yayılmasına mani oluyor. Bu aşı her sene binlerce çocuğa yapılıyor. Fransa sefiri diyor ki : “Başka memleketlerde yıkanıldığı gibi burada da eğlence olarak herkes bu yolla çiçek hastalığına tutuluyor.” Kimsenin bu aşidan öldüğü görülmemiş. Bunun iyiliğine o kadar inandım ki, sevgili oğluma yaptırmaya karar verdim. Bir vatanperver olarak bu usulün kendi memleketimize de girmesini çok isterim. Doktorlarımızın kendi menfaatlerini, insanlığın iyiliği için feda edecek ve gelirlerinin önemli bir kısmını gözden çıkaracak kadar fedakâr olduklarına inanabilsem, bunu bilhassa onlara da yazmaktan geri kalmazdım. Bu onların maddî menfaatlerine aykırı olduğu için gücenmelerine yol açabilir.

Ancak, bu sarî hastalığa son verebilmek için onların bunu üzerine almaları lâzımdır. İngiltereye döndüğüm zaman onlarla bu hususta mücadele etmek cesaretini kendimde bulabilirim....”

Bu mektuptaki bilgilerin İngiltere kamu oyunda ve Lady Montague'nün sosyal çevresinde akisler yaptığı muhakkaktır. Çünkü bu hastalığın zaman zaman bütün memleketlerde kütle halinde ölümlere sebebiyet vermiş olduğu bilinmektedir. İngiltere'de 1666-75 yılları arasında bu salgın hastalığın tahribatı çok önemli olmuştur. Onun için Lady Montague'nün hassasiyeti kendisine memleketindeki yakın tarihteki bir felâketi hatırlatmış oluyor.

Eğer bu hastalığın tarihçesi incelenecek olursa geniş bilgiler vermek icap eder. Ben burada ancak Lady Montague'nün mektubunu okumakla, bu aşının tatbikatının İngiltere'ye ne suretle duyurulduğunu kaydetmek istedim. Şuna da işaret etmek yerinde olur sanırım : Çiçek aşısını ilk tatbik eden ve bunu tıp ilim âlemine duyuran hekim, bir İngiliz olan Edward Jenner'dir (1749-1813). Bu hastalığın tesirlerini ve mikrobunun bulunmasını insanlar ve inekler üzerinde yaptığı tecrübelerle ortaya koymuş olan Dr. Edward Jenner 1798 de çiçek aşısını ilmî usullere göre ilân etmiştir. Lady Montague'nün mektuplarının yayınlandığı tarihin (1762) yakınlığı üzerinde durmamak mümkün değildir. Türklerde uzun yılların tecrübesine dayanarak halk arasında amprık bir korunma sistemi olarak yerleşen çiçek aşısının tabiî bir olay halinde tatbik edilmesi Lady Montague'nün dikkatini çekmekten geri kalmamıştır. Bu ikaz ve anlatma ise kendi memleketinin hekimlerine bir ip ucu verme siyle, hayırlı neticelerini almış oluyor. Kendi memleketinin hekimlerine olan târizlerini ise mazur görmek icap eder. Belki de bu sitemler onların üzerinde kamçılayıcı tesirini göstermesi bakımından hayırlı olmuştur. Çünkü her tenkidin insanları iyiye doğru tahrik eden bir tarafı vardır. Demek ki bizde kadınlar çiçek aşısını yapmaktadırlar. Tarihî belgelerimizde buna tesadüf etmiyor isek de, anane olarak yerleşmiş bir usul olduğu anlaşılıyor.

Bir başka konu da 1843 de kadınlar için ilk ebelik eğitiminin başlamasıdır. İki yıl sonra da 35 mezun vermiştir.

Türk-Osmanlı devrinden bir iki örnek daha verebiliriz : İstanbul'da Haseki Nisa hastanesi (1539), Hürrem Sultan tarafından yaptırılmıştır. Manisa Darüşşifası Hafsa Sultan'ın vakfıdır (1539). Toptaşı بیمارhانهsi Nurbanu Sultanın 1583 de hizmete açtığı bir sıhhat kurulusudur.

Zeynep Kâmil hastanesi ise Sadrazam Kâmil Paşanın eşinin en faydalı hizmet gören sıhhi tesislerinden biridir.

Türkiye Cumhuriyeti devrinde her sahada olduğu gibi, modern hemşirelik mesleğinin bizde de kurulmasına ve gelişmesine önem verildiğini görüyoruz.

1920 de İstanbul'da açılan hemşire okulunda yetişmiş değerli hemşirelerimizden sayın Esmâ Deniz ve aramızda bulunan ve bugün bu mesleğin öğretim üyesi olan Fatma Bengisu'yu zikredebiliriz.

Fakat asıl büyük millî kurulumuz olan Kızılay mensuplarının ve bilhassa şöhretli hekimlerimizin (Besim Ömer Paşa, Akil Muhtar Özden, Tefik Sağlam, Ziya Nuri Paşa, Safiye Hüseyin Hanım ve Haydar Bey 1924) teşebbüsü ve yakın ilgileriyle Kızılay hemşire okulu 1925 yılında faaliyete geçmiştir. Bu okulun gelişmesi ve yetiştirdiği hemşireler sayesinde, bu mesleğin değeri bizde de anlaşılmış ve 1939 yılına kadar Türkiye'nin tek hemşire okulu olarak örnek olmuştur.

Bunu 1939 da Ankara Cebeci Askerî hastanesinin kurduğu hemşire okulu takip eder. Fakat 1948 de, bu da Kızılay Hemşire okuluna devredilmiştir.

Erenköy Sosyal Hemşire okulu 1943 de Verem Savaş derneğinin teşebbüsü ile açılmıştır.

Bundan sonra ise Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının Sağlık kolejleri faaliyete başlar. 1946 dan bu yana İstanbul ve Ankara'dan başka bir çok vilâyetlerimizde (İzmir, Erzurum, Trabzon, Sivas, Diyarbakır, Konya, Van, Afyon, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Muğla, Ordu ve Uşak) bu okulların programları genişletilmiş ve birçoklarında lise seviyesinde kültür dersleri ilâve edilmiştir.

Memleketimizde bugün bu konudaki eğitimi sağlayan 3 yüksek, 4 özel ve 20 resmî sağlık kolleji vardır. Bu kuruluşlara ayrıca "Gevher Nesibe Sağlık Eğitim Enstitüsü"nü de ilâve etmek lâzımdır. Enstitü Ankara'da Ekim 1961 tarihinde açılmıştır. Öğretim üç yıl olup meslekî bir yüksek eğitim kurumudur. Buraya hemşire ve ebe okullarından başka sağlık kolejleri mezunlarından her yıl 40 öğrenci (kız ve erkek) alınır. Bu adayların daha önce üç yıl mesleklerinde başarıyla çalışmış olmaları ve seçim sınavını kazanmaları şarttır. Üç ayrı bölümü vardır. 1) Toplum sağlığı, 2) Medikal bölüm (Hemşireler), 3) Ana-çocuk sağlığı (Ebeler)

31.III.1965 tarih ve 555 sayılı kanunda, Enstitünün gayesi şöyle yazılmıştır : a) En az lise dengi temel meslekî öğretim görmüş sağlık teknisyenlerine, sağlık hizmetlerinin gerektirdiği bölümlerde yüksek meslekî öğretim yapmak b) Her seviyede sağlık personeline olgunlaşma kursları açmak.

Kanunun 3. Maddesi ise mezunlara şu imkânları vermektedir. “Bu Enstitü mezunları branşları ile ilgili olmak üzere sağlık personeli yetiştiren orta dereceli okullarda öğretmenlik yapabilir. Halk sağlığı, koruyucu ve tedavi edici hekimlik teşkilâtında kendi meslekî hizmetlerine ait görevlere, tahsil seviyesi gözönüne alınarak öncelikle atanırlar.”

Bu suretle görülüyor ki “Gevher Nesibe” adı, bugünkü sıhhi teşkilâtımızda şükranla anılmaya vesile vermektedir.

Böylece daha da gelişmesini ve çoğalmasını temenni ettiğimiz bu konudaki öğretim kurumlarının halk sağlığı plânı ve koruma işlerinde mütehassıs elemanlar yetiştirmesi, millî bünyemize büyük fayda sağlayacaktır.

Yukarda adetlerini verirken 3 yüksek okuldan bahsetmiştim : Bunlardan biri 1955 de çalışmaya başlayan Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi-ne bağlı Yüksek Hemşire Okuludur.

İstanbul’da, “Florence Nightingale” Yüksek Hemşire Okulu 1961 de açılmıştır. Ankara Hacettepe Üniversitesinin Sağlık Bilimleri Hemşirelik Yüksek okulu da 1961 de öğretime başlanmış ve 1965 de ilk mezunlarını vermiştir. Ben, Hacettepe Üniversitesinin bütün bölümlerinin son sınıflarına üç yıldan beri, fahrî bir hizmet olarak, Türk İnkılâp Tarihi dersi veriyorum. Bu vesile ile Yüksek hemşirelik öğrencilerini daha yakından tanımak fırsatını buldum. Yıl sonlarında idareye verdiğim raporlarda öğrencilerimin başarı sağlıyan ve öğretim yılı içindeki dikkat ve çalışkanlıklarını müşahade etmekle bahtiyar olduğumu sizlere de ifade etmek isterim. Türk inkılâbına bilgi ve millî benlikleriyle bağlı olduklarını gördüğüm ve verdiğim vazifeleri şevkle yaptıklarına inandığım öğrencilerimden vatandaş ve mesleklerinin ehli olarak, Türk varlığına büyük hizmetler edeceklerine ümidim kuvvetlidir.

Türk hemşireleri meslek problemlerini hal etmek ve daima daha iyiye doğru yol almak için aralarında dernekler, sendikalar da kurmuşlardır. Bu seminer onun bir örgütüdür. Sosyal bünyemize fayda sağlamak için lüzumlu olan bu kuruluşlar elbette bu meslekte yetiştirecekler yön verecek ve gelişme için imkânlar hazırlayacaktır. Cumhuriyet

hükümetimizin plânlı kalkınma hızı içinde, meslek teşekküllerinin muvazî yürümesi esasını kabul etmekle, her fert üzerine düşen vazifeyi yapmış oluyor demektir.

Muvaffakiyet dileklerimi sunarken, bir ata sözünü sizlere hatırlatacağım “Herkes arkasında bir açık kapı bırakmalıdır”. İşte bu açık kapılardan daima ve hızla ilerleyen medeniyetler her sahaya girecektir. Millî bünyemizdeki ilerlemeler buna bağlıdır.

Hiç bir şeyde geri kalmamak arzusu bizlere açık yollar gösteriyor.

Türkiye Hemşireler Sendikası Semineri

17 Kasım 1967

Hemşire Dergisi, sayı : 12, 1968 s. 7 - 12 - 55